Национальная библиотека
Республики Тыва
им.А.С Пушкина

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 28 (15979) 1998 чылдың март 17, вторник ◆ Ат салган шагы 23.00. Садар өртээ 1 рубль 50 көпеек.

БАЙЫРЛЫГ, КЫШ. ЭКИИ, ЧАС!

Март 14-те Кызыл хоорайга «Совет Тываның беш чылы» стадионга кышты үдеп, часты уткаан байырлал болган. Аңаа сценажыткан оюнну Виктор Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының орус бөлүүнүң артистериниң көргүзүп эгелээни-биле байырлал ажыттынган. Аза кадай, салдыг ашак баштаан ара-албатызынга үдедип алган Кыш — чечектер дег кеттинген чаштарга үглеткен Часка орнун чайлап бербейн турар. Чымчак, чылыг Час бодунуң өңнүктери чаштар-биле кожамыктап, ырлап, танцылап тургаш, Кышты томаартып, үдеп чорудуптар.

Ооң соонда уругларның «Октай», улуг улустуң «Сударушка» ансамбльдери сонун ыры, танцылыг концертти чыылган чонга бараалгаткан. Улуг киржикчилерден Л. В. Михел чараш ырлап, онзагай киришкен.

Концерт улаштыр кожаң мөөрейинче шилчий берген. Баштайгы дээрезинде «Октай» ансмабльдиң бичии артистери аразында «чижип» эгелээн. Оон чон аразындан күзелдиглер сценаже үнүп, боттарының талантызын бараалгаткан. Туран хоорайдан келген кырган-ава Тамара Ивановна (фамилиязын чарлакчы адаваан) эң тергиин бооп мактаткан. Оон-даа аңгы идепкейлиг ыраажылар хөй болган.

Кожамыктар-биле капсырлаштыр шелдүң ужунга хол күжү шенежир маргылдаа эгелээн. Бир дугаарында херээжен адаанчылар аразынга болган. Боттары кыс-даа болза, эр чүректиглер шинчилиглер хөй, киржикчи бүрүзү тиилелгеже чүткүлдүүн көргүскен. Түңнелинде Наталья Радина бирги, Марина Назын-оол ийиги, Роланда Мөңге үшкү, Арина Сай-Хаа дөрткү черлерни тус-тус ээлээн.

Эр киржикчилер аразындан бирги черни Родион Мөңгүн-оол, ийигизинде — Амир Делег-оол, үшкү черде Александр Дамдын, дөрткүзүнде Григорий Пискунов болган. Тиилекчилерге шаңналдарны хоорай чагыргазының даргазының социал айтырыглар талазы-биле оралакчызы В. Ш. Сат тывыскан.

Шой көдүреринге Тывага каш дакпыр чемпион Сергей Кайгородов 32 кг деңзилиг шойну 31 катап көдүргеш, бирги черни алган, ийиги черни Сергей Мотолов ээлээн. Бо маргылдаага киржикчилер эвээш болганы хомуданчыг.

Чагы бажы үнгеш, ортектиг барааннар алганнар база хөй. Ол хүн чон мага хандыр-ла дыштанган. Байырлал онзагай байдалга эрткен.

Хензиг ХӨНЕГЕШ.

ЧУРУКТАРДА: кыш үделгезиниң үезинде.

Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

Кызыл хоорайның ээзи кым болурул?

ӨСКЕ КАРМАН ҮЖЕП...

Хөй янзы дүжүлгелер, албан-дужаалдарже чаңгыс эвес удаа кандидат Александр Кашин, ооң мурнунда ышкаш, канчап-даа тургаш болза бир албан-дужаалды ээлептер шыдаттынмас күзелиниң аспаанда хевээр болгаш ам база соңгукчуларга хамаарыштыр бодунуң кажар политиктиг «көжүн» кылган. Бо удаада соңгукчуларның үнүн чаалап алыр сорулга-биле ол парлалга дамчыштыр өске бир кымче-даа эвес, а республиканың прокурору Евгений Овчинниковче «шавар халдаашкынны» кылган. Аңаа эрге-хоойлужудулга ажыл-чорудулгазынга изиглениишкинниң дембээрелинге алыспазын сүмелеп, прокурор хамаанчок, шулбус боду безин аңаа коргунчуг эвезин чонга шынзыдарын оралдашкан.

Прокурор-биле чергелештир республиканың бирги удуртукчуларынга база юрист Кашинден «кежик» чаштаан. Чыл санында эртер российжи-америк шуулганга бо эрткен январь айда олар боттарының эвес, а «өскениң» акша-хөреңгизи-биле чораан дээрзин ол айыткан. Президент Ш. Д. Ооржакты болгаш оралакчы президент А. А. Мельниковту «могаг чок» кандидадывыс бодунуң ынак болгаш дузааргак солуну «Тува информда» бо дээргилер» деп ойзу чемелеп турар.

А. Кашинни үстүнде «дээргилерниң» Америкаже баарда боттарының акша-төгериин чарыгдаан ирги бе? Олар үндүрүглер төлежик ирги бе? Каш долларыл? Кандыг хапка алганыл дээп чижектиг айтырыглар хөлчок-ла дүвүредип турар болгаш харын-даа ук акша-хөреңгилер — хээли (!) дээрзин ол күштүг-биле элдээрткен.

Оожурган алыңар, өскениң карманынче холун сугарынга ынак эргим Кашин — өскээр дилеп турар-дыр силер!

Хүндүлүг кандидадывыстың өске карманнарга сонуургалдыының онзагайын чугаалааш-даа канчаар. А ол чүге В. С. Черномырдинниң, В. В. Жириновскийниң ыңай-бээр баарда акшаны кайыып ап турарын сонуургавазыл? Ол база Кызыл хоорайның соңгукчуларынга солун болбастың аргазы чок. Американе баар орук төлевири Россияның күсели-биле хандыртынган, тодаргайлаарга, Москваның шуулганга белеткел оргкомитединиң тускайлаан акша-хөреңгилери-биле. Ындыг төлээде, акша-хөреңгиниң ээлеринден үндүрүг төлээн-төлевээнин айтырар турган-дыр ийин, бистиң «сагыш човаачал» Сашавыс. Ооң-биле катай москважыларга акша-хөреңгини делегей чергелиг ужур-дузалыг төлевилелдерге эвес, а кончуг хандыкшылдыг бижип турарыңар ышкаш, Кызылга уруглар сады, школалар тударынга ажыглаарынга бергенер деп сүмелеп көрзүңерзе. Чүгле ол шуулганның организакчылары ырак бир булуңда кандидаттың ындыг чергелиг «сүмезинге» харыы кылдыр кандыг «хамаарылга» коргүзерин бодаары безин болдунмас-тыр. Ынчалзажок, силерниң партийжи хамаарылгаңарның ыңай кезээнге билип кагза, олар шупту айтырыгларны уштуп каапталар боор.

А соңгукчуларга мону чугаалаксадым —хамаарышпас соцайтырыгның түңнели-биле соңгукчуларның үнү Сат, Петров, Конев болгаш өске-даа кандидаттарның талазында өзүп турар, а Кашинниң шуут удурланышкак—бадып турар. Ынчанмайн канчаар, чон согур эвес-ле болгай — түңнел ол-дур.

А бо кандидат бодапыр болза эки апарбаан бе?!

Рита САМБУ.

КИЖИДЕН КИЖИ КОНЧУГ, КИШТЕН КИШ КАРА

Моон мурнунда чылдарда болза, Кызыл хоорайның чагырга даргазынга кымны олуртур олуртпазын үстүкү черлер билир, бөдүүн чон кайда-чүде-даа киржилге чок артып калыр турганы чажыт эвес-ле болгай. Ам харын найысылалдың ээзин кызылчылар боттары соңгуп алыр апарган. Мону демократияның чедип алыышкыны кылдыр хүлээп көөр болбайн аан. Ооң эки талазы чүдел дизе, соңгукчулар бүгү-ле бар кандидаттарның аразындан эң-не дээрезин, эң-не таарымчалыын шилип алыр аргалыглар. Ындыг-даа бол, мындыг чүүлдүң кидирээштиг талалары база бар дээрзин утпаза чугула.

Чурттап эртип турарывыс нарын үе-чадада хамык-ла чүүлдүң бажын акша-көпей билир апарган. Балдыры быжыг, кокшулу хөй, артында оорганылыкы дег күштерлиг болза, чамдык (чамдык!!!) соңгукчуларның үнүн садып ап болур шинек арын-нүүрү арыг эвес кордакчыларда бар. Политика кончуг хирлиг, чуттуг оюн деп чүүлдү хүн бүрүдеги амыдыралывыстан көрүп тур бис. Чамдыктар боттарының соругдаан сорулгаларын чедип алыр дээш хоойлу-дүрүмнү ажа халыырындан безин чалданмастар. Ындыгларга бодунуң удурланыкчыларын дорамчылаары, оларның ат-алдарын хоп-нүгүлдүң дузазы-биле бужартадыры оюнчук-биле дөмей. Политиктиг демиселге акша-хөреңги кол рольду ойнап турар деп үстүнде каксы демдеглээн мен.

Акшазы хөй кандидаттар ам безин бүгү-ле массалыг информация чепсектеринде дамчыдылга эфирин, парлалга шөлүн бодунуң эрге-ажыынга курлавырлап садып алган. Ындыгларның езулуг, боттуг арга-шинээ өске арткаппарга көөрде хирелиг бол, боттарының будулгаазынныг чугаа-сооду-биле чурттакчы чоннуң чамдык кезиин төөредип, будулдуруп болурлар. А оларга оон өске чүнүң-даа херээ чок.

Кызылдың чагырга даргазының албан-дужаалы дээш демисел кончуг дүшкүүрлүг, чидиг байдалга эртер дээрзинге кым-даа чигзинмейн турар. Чүге дизе бүрүткеттирген кандидаттарның артында янзы-бүрү политиктиг күштер бөлүглешкен дээрзи кымга-даа билдингир. Россияның либерал-демократтыг партиязы-даа, «Яблоко» ниитилел-политиктиг шимчээшкин-даа, «Бистиң бажыңывыс — Россия» шимчээшкин-даа РФ-тиң кыдыг регионунуң найысылалынга бодунуң төлээзи турарынга сонуургалдыглар.

Будулгаазынныг үе-чадада кымның кым дээрзин тодарадып, шын шилилге кылыры белен эвес. Ынчангаш улустуң чугаазынга бүзүрээн, көгүдүлгеге алыскан таварылгалар бо-ла туруп келир.

Ам Кызылдың чагырга даргазының албан-дужаалынче кордап турар 8 кандидатка доктаап, оларның бо соңгулдаларда арга-шинээн деңзитүүрлеп, бодумнуң амыхууда бодалдарымны илередип көрейн.

Алфавит езугаар даңзыны делегей чергелиг Убса-Нур биосферлиг шинчилелдер төвүнден биче эртем ажылдакчызы, «Совет Эвилели дээш» деп республика шимчээшкининиң даргазы В. М. Биче-оол ажыдып турар. 43 харлыг кандидаттың программазында өскелерниинден ылгалып турар онзагай чүүлдерниң чогу, ооң ат-сывының соңгукчулар ортузунда ындыг-ла кончуг билдингир эвези, а ол ышкаш ооң «Коммунистерниң Тыва республика организациязы» соңгулда каттыжыышкынындан депшиттиргени ол дээш бадылаашкынга багай салдарны чедирип болур. Чажыргаш канчаар, амгы үеде коммунистерниң ат-алдары чоннуң ортузунда кудулаан, ылаңгыя аныяк-өскен коммунисчи идеяларны шуут-ла хүлээп көрбейн турар. Бузулган шаажаңның катап эптеп чыгдынмазы дег, Владимир Монгушовичиниң удуртуп турары шимчээшкининиң дагын катап ССРЭ-же эглип келир дээн оралдажыышкыннары, туугай күзелдери бодунун аарышкылыг халазын кандидатка чедирип болур. Ол кол нуруузунда коммунистиг идеяларга кижизиттирген, ону боттарының хан-дамырынче сиңирип алган акшый берген кижилерниң болгаш эвээш санныг талалакчыларының деткимчезинге, бадылаашкынынга кордап болур.

РФ-тиң Федералдыг Хуралының — Күрүне Думазының депутадының дузалакчызы, Россияның либерал-демократтыг партиязының Тывада регионалдыг организациязының координатору А. Ю. Кашинниң думчук сукпаан үдү-даа, чөрүлдээлешпээн кижизи-даа артпаан боор. РФ-тиң Күрүне Думазының депутадынче депшиттиргеш, ында чер албаан, ТР-ниң Президентизиниң соңгулдаларынга киришкеш, база эртпейн барган.

Кашинниң Москвада хайыраатызы В. Жириновский Кызылга болуп эртер соңгулдаларга чедип келгеш, ону деткиир деп турарын мэрниң албан-дужаалынче кордакчының бодунлан дыңнаан болгай бис. Кажан Владимир Вольфович Күрүне Думазынга ээлчеглиг согуш-содааны үндүрүп, а депутаттар ону РФ-тиң Чингине прокуратуразынче билдирип турда, ооң кайда-чүде соңгулдалар дугайында бодаар-даа харыы чок. Чүнүң-даа мурнунда, ол кол күштү ооң кырында диргелип келген айыылдыг байдалды чавырылдырарынче, үүлгедип алган херээн эдип-чазаарынче углаары чугаажок. Черле ынчаш В. Жириновский Кашинге дузалаар байтык, харын-даа дужамык болуп турар. Күрдумага РФ-тиң бюджединиң сайгарылгазы чоруп турда, ооң Тываны кызып-кыйып, акша-хөреңгини кызырар дээн оралдажыышкыннарының кудуруу соңгулдалар үезинде Кашинниң аарышкылыы хөлчок шавылаары маргыш чок. Нийти чурт иштинде РЛДП-ниң лозунунуң божаш кылынганы, ооң чер-черлерде төлээлериниң ат-алдарының канчаар-даа аажок кудулааны багай салдарлыг болуру билдингир. Ооң кадында Александр Юрьевичиниң бодунуң «бажының аарыы» база-ла бар: сайгарлыкчы ажыл-чорудулга чорудуп тургаш, ооң кылганы чараш эвес чүүлдери, үндүрүг онаалдазындан ойталап турары, хоойлу-дүрүмге чагыртпас мен дээн оралдажыышкыннары ооң бодунуң-на бажынга хан кудары чадавас. Программазында хоойлу сагылгазының айтырыын чугулалап көрүп турбуже, а амыдырал кырында ону боду-ла үреп, олче ажыы-биле дүкпүрүп турда, соңгукчу кижи ооң адырланчак мөзү бүдүжүнүң кайызынга бүзүрээрил?

Кашинниң бо соңгулдаларда арга-шинээ өскелерден оранчок улуг дээрзин чамдык массалыг информация чепсектери сыгаксаары-ла хөлчок. Бир кезек үеде, шынап-ла, ындыг-даа ышкаш сагындырар турган. Ынчалза-даа депшиттирип турар кандидаттарның даңзызын кончуг кичээнгейлиг сайгарып, кижи бүрүзүнге тускай доктаап көөр чүве болза, хүндүлүг рлдп-живисте өскелерден артып, туда бээр байдал чок. Ооң удурланыкчыларының аразында улусчонга хүндүткелдиг, бодунуң артында тускай электораттыг кижилер бар. Ындыг төлээде А. Кашинниң чиик тиилелгеге бүзүрээн ажыы чок.

№ 15 лицей-школаның директору А. В. Коневтиң хоорайның башкыларының болгаш ада-иелериниң ортузунда ат-алдары бедик, хүндүткели улуг. Ооң удуртуп турар школазы каш чыл улаштыр «Чылдың школазы», а боду «Чылдың директору» атка четкен. № 15 школа материал-техниктиг баазазы быжыг өөредилге черлериниң санында кирип турар. Кижи бодаарга, үүрмек ышкаш сагындырар мындыг чүүлдер бадылаашкын үезинде улуг салдарлыг болурун моон мурнунда соңгулдалар бадыткап турар. Александр Васильевич Коневтиң соңгулдаларга эртер-эртпези билдинмес бол, үстүнде демдеглээним дег, ол тускай электораттыг кижилерниң санынга кирер.

«Спартак» кызыгаарлаттынган харысалгалыг эштежилгениң директору В. Д. Моломдай моон мурнунда мындыг чергелиг соңгулдаларга-даа киржип чорбаан, бодунуң уунда-ла ажылдап чораан кижи кылдыр ооң программазындан билдинер. Моон мурнунда чылдарда Тываның шыырак деп санаттырып турган бүдүрүлгелери — «Тудуг кезектери» заводка, Кызылдың бажың тудар комбинадынга ажыл-агыйжы удуртукчу албан-дужаалдарга ажылдап чорааны, сөөлгү үеде сайгарлыкчы ажыл-чорудулга-биле холбашкаш, чедип алганы көскү чедиишкиннери ону арга-шинээ бедик кордакчыларның аразынче киирип турар. Хоорайның амыдыралын беш салаазы дег билири. ол дээш ылап-ла сеткилиниң ханызындан сагыш човап чорууру соңгукчуларның аңаа бүзүрелин оттурары чугаажок. **«Хоорайның амыдыралын бут кырынга тургузуп шыдаар мен, ону кандыг янзылыг кылырын билир мен»** деп, Виктор Дмитриевич бодунуң программазында айтып турар. Ооң шак ындыг бүзүрели өскелерге база дамчыыр-ла болзун. Бо соңгулдаларда ол биче бизнестиң сайгарлыкчыларының, автомобилистерниң, пенсионерлерниң талазындан деткимчени ап болур.

Кызыл хоорай чагыргазының даргазы З. Н. Сат өске арткан кандидаттарга бодаарга, таныштырылгага хереглел чок. Ооң чагырга даргазының албан-дужаалынга ажылдап келген чылдарының дургузунда хоорайның амыдыралынга хамаарыштыр хөй-хөй ажылдар кылдынган. Бо удаа-

(Уланчызы 2-ги арында).

НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ ЧАГААЛАРЫНДАН

Бо чагааны солун арнынга чырыдар бетинде Чазакка чедип, ында Чагаалар болгаш дилеглер-биле ажылдаар эргелелдиң начальниги Камбаа Дамчатович Биче-оол-биле харылзажыр аргалыг болдум.

Ол мени кичээнгейлиг-биле дыңнаан, Бай-Тайга кожуун чагыргазының даргазы Дугар-оол Шогжал-Даржаевич Хертек-биле телефон дамчыштыр харылзажып, чугааны кылган. Ук чагаада киирген фактыга хамаарыштыр медээлер кымның-даа адрезинден кожуун чагырыкчызының адынга кирбээн болган.

Чоннуң караа коскү, кулаа черле дыыжы болгай. Үстүнде чагааның ээлери меге чүвени солунга парладырын кайын дилей бээр деп? Херек үүлгедикчизин милиция ажылдакчылары байысаавааан болганда, аңаа хамаарыштыр кеземче херээн оттурбааны база билдингир. Мындыг таварылгада бо болган херектиң дугайында медээ үстүкү органнарже кирбээн болбайн канчаар.

«Шынның» номчукчулары черле чоптуг айтырыгны тургузуп тур боор дээн бүзүрел-биле чагааны парладывыс.

(Бистиң корр.)

НЕГЕЛДЕВИСТИ КҮҮСЕДИРИН ДИЛЕДИВИС

Бо материалды солунче бижиир ужурувус мындыг. Бистиң Бай-Тайга кожууннуң Шуй-Аксы суур аңгы арбан болу бергенден бээр үр эвес үе эрткен. Мында арбан даргазын Александр Сааяевич Хирлиг-оол дээр.

Чоокта чаа бо дарга арага ижип алгаш, бодунуң чуржузу Альберт Салчактың будунче боолаан. Ооң балыы дыка берге болган. Мындыг дерзии үүлгедигни кылып каан кижини милиция ажылдакчылары безин кээп, байысаавааан-даа.

Бис маңаа Бай-Тайга кожууннуң милиция начальнигиниң ажылып кошкак деп демдеглээр бис. Дарга бошка кижи херек кылып каарга, ыыт чокка баар, а карачал кижи херек кылып алырга, дораан бажыңнап алыр болгай. Шынны, чоптуг чорукту күштелдирер үе черле келген эвес чүве бе?

Бистиң бо чүүлүвүстү кожууннуң милиция ажылдакчылары номчуур боор деп идегеп турар бис. Аңаа даянып алгаш, мону бижип-даа турар ужурувус ол чүве. Ынчангаш А. С. Хирлиг-оолга хамаарыштыр кеземче херээн оттурарын, аңаа харысалганы онаарын улуу-биле дилеп тур бис. Бир эвес бистиң бо негелдевисти кожууннуң иштики херектер килдизи херекке албас, күүсетпес чүве болза, хомудал билдириишкинни үстүкү органнарже кииривисти дыңнаттывыс.

Саяна ХЕРТЕК, Валентина ДОНГАК, Тамара МАРТАЙ-ООЛ болгаш өскелер-даа.

ЧОНГА ДУЗАЛЫГ

Чоннуң национал чаңчыл, культуразы болур хам-чүдүлге шажыны амгы үеде Тываның кайы-даа кожууннарында катап бодараан.

Бистиң Эрзин-Теске эр, херээжен хамнар янзы-бүрү ачы-дузаны чонга көргүзүп чораан. Ылаңгыя Тес-Хем кожууннуң төвү Самагалдай суур — сарыг шажынның үндезилеттинип тургустунган Тывада бир дугаар чери, бир дугаар төвү. Ынчангаңда Самагалдайга бо 1998 чылдың январь 25-те төөгү ужур-дузалыг болуушкун болган.

Хам-чүдүлге ниитилелин дээр уктуг хам Даш-оол Бууевич Куңгааның киржилгези-биле 12 кижи составтыг кылдыр организастап тургускан.

Тургустунган ниитилелдиң даргазынга Киим Николаевич Ондум соңгуткан. Эрзин, Тес-Хем кожууннарны, ол ышкаш Таңды кожууннуң Кызыл-Арыг, Балгазын, Владимировка суурларның чонунга болгаш келген улустарга ачы-буянын чедирип болурлар.

Ол хамнар чонга шо-төлге салыр, улусчу эмнээшкин-биле тудуп, суйбаар, хамнаар, эм оъттар бээр, кара-эмнээшкиннерни кылыр дээш, өске-даа хөй янзы дузаны чорудары оларның ажылында көрдүнүп турар.

Оларның ажылының кол углаңнышкыны чонга шынарлыг эмнээшкиннерни, улусту хай-бачыттан, кара «хөлегелерден» адырары.

Өөлет ЧИНМИТ.

Кызыгаар — ыдыктыг

БАККА БАК УЛАЖЫР

Баян Кыргыс биле Таймыр Түлүш моол кызыгааржыларга дыка-ла хомудалдыглар. Мырыңай чоокта ийи эжишки аңнап чораш, кожа чыдар күрүнениң девискээринче азып кире бергеннер. Кызыгаар үрекчилериниң чугаазындан алырга, хары талага оларны кончуг-ла соок хүлээп алганнар. Моган-шылаан чорумалдарны ашкарып-чемгерериниң орнунга, моол кызыгааржылар оларның ок-боозун хавырып алгаш, «Давст» кызыгаар постузунга таңныылдап алгаш чедиргеннер. Кадагааты корум-чурум камгалакчылары-биле үр эвес үениң харылзажылгалары мунгаранчыг түңнелге чедирген: соок кара-бажыңга суктуруп чыткан Кыргыс мөчүзүн ужудуп доңурган, а Түлүш дээрзи байысаалга үезинде бажынга кемдээшкин алган.

Бакка бак улажыр. Төрээн Тывазының ИХЯ-зының ажылдакчылары моол кызыгааржыларның дамчыдып бергени хамаатыларынга хамаарыштыр ок-чепсекти шөлээ-чөпшээрел чокка эдилеп база кадагалааны дээш кеземче херээн оттурган.

«ХУУ» ИСТЕКЧИ

Өвүр кожууннуң Дус-Даг сумузунуң чурттакчызы Шолбан Доңгак дээрзи боттуң талазындан аъы хууунуң истелге ажылын чорударын шиитпирлеп алган. Ол чоокта чаа шөлээ-чөпшээрел чокка күрүне кызыгаарын үреп киргеш, бир моол малчын аалга чедип, даштыкы хамаатылардан чиде берген аъттарының кайда-чүдезин айтырып, хөй черге шүүдээн. Моол малчыннардан сөс үндүрүп чадап кааш, ол аалынче хөл куруг чанар ужурга таварышкан. Чедип кээрге, ону бажыңында российжи кызыгааржылар манап олурганнар. Бо бүгүнүң түңнелинде Ш. Доңгак күрүне кызыгаарын үрээни дээш административтиг харысалгага онаашкан.

БОТТАНМААН КҮЗЕЛ

«Саглы» хараалдың кызыгааржылары мал оорунуң оралдажыышкынын чок болдурганнар.

Электри медээлээшкиниң системазының ажылдай бергениниң дугайында дыңнадыг алгаш, дүвүрээзин бөлүү кызыгаар шугумунче божуу-далаш үнүпкеннер. Медээлээшкин системазы ажылдай берген участокта бир моол кайгал тоор-даа чүвези чок, кызыгаар ындынче бистиң таладан ийи аътты киир ай деп бар чыткан. Ырактан российжи кызыгааржыларны көрүп кааш, оорлап алган малын каапкаш, чуртунче кара маң-биле шаап чоруй барган. Шак ынчаар оон күзели боттанмайн барган.

Александр ИВАНОВСКИЙ.

Забайкальениң кызыгаар округунуң парлалга албанының ажылдакчызы.

ШЫН

КИЖИДЕН КИЖИ КОНЧУГ, КИШТЕН КИШ КАРА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

да ол чүгле соңгукчуларның чөптүг үнелелинге идегеп болур. Ооң эки кылган ажылдары ат-алдарынга элеп читпес алдар болуп, ук демиселге дузалаан дээрзинге бүзүрээр апаар бис.

«Медавтотранс» акционер ниитилелиниң чиңгине директору, «Яблоко» ниитилел-политиктиг шимчээшкинниң Тывада республика салбырының даргазы В. Д. Тавберидзе моон мурнунда чылдарда ТР-ниң Дээди Хуралының депутады чораан, ынчангаш ол соңгулдаларга киржириниң талазы-биле эвээш-биче бол, арга-дуржулгалыг. Бир кезек үеде политиктиг идепкейи аажок бедик чораан бо кордакчының программазы ооң биеэ шагда аксы-сөзүнден үнүп турган домактаныг. Ында огулуг чаа чүүлдер немешпээн.

А аңаа бодаарга, «Мөөңнеп садар алкоголь төвү» чаңгыс аай күрүне бүдүрүлгезиниң директору, 31 харлыг О. Д. Тинмей хөй-ниитиниң сагыжынга көскү исти арттырып каан. Ооң удуртуп турары «Прогресс дээш» деп республиканың ниитилел-политиктиг организациязы тургустунганындан ындыг кончуг үр болбаза-даа, элээн улуг ажылдарны кылып чоруткан. Ук организацияның элээн хөй кежигүннери ТР-ниң Улуг Хуралының кежигүннери. Политиктиг демиселдиң арга-дуржулгазы чыгдынган «Прогресс дээш» деп организация республиканың спортчуларынга, салым-чаяанныг аныяктарынга доктаамал деткимчени көргүзүп чоруур. Ынчангаш ооң аныяктарның ортузунда деңзизи аар. Ук организацияның одуруунда сайгарлыкчы аныяктарның саны хөй. Аныяк кордакчының дидим, шиитпирлиг, туткаңын эчизинге чедирип билири соңгукчуларга таарымчалыг болуру чугаажок. О. Д. Тинмей ооң дугайында хоп-нүгүлдүг медээлер тараткан «Тува ТВ» телеканал болгаш «Центр Азии» солун-биле судташкаш, судтуң чаргы-чаалызын ойнап ап, буруулуг талаларны аңаа буруузун миннириңче, акша шүүделин дуглаарынче албадап шыдаан. Бо болгаш моон-даа өске чүүлдер Орлан Дозур-ооловичиниң албан-дужаал дээш демиселге арга-шинээн бедидип турар.

Кашинниң бир сестип болур удурланыкчызы — «Тываның хем аргыштырылгазы компаниязы» акционер ниитилелдиң чиңгине директору О. В. Петров. 53 харлыг кордакчы Тывага 1974 чылда келген. Ол үеден бо хүннерге чедир Олег Витальевич амгы албан-дужаалында ажылдап чоруур. Ажыл-агыйжы арга-дуржулгазы бедик. Тываның экономиказын элээн ханы билир, билдилиг удуртукчу кылдыр ол соңгукчуларга билдинер. Ооң удуртуп турары акционер ниитилел үелер чеже-даа дүшкүүрлүг бол, күрүнеден чаңгыс көпеек чээли безин ап көрбээн дээрзин кандидат бодунуң чон-биле ужуражылгаларынга чугаалап турар. Пассажирлер аргыштырылгазының, чүък сөөртүлгезиниң планныг онаалдаларын Тываның хем аргыштырылгазы компания доктаамал ажыр күүседип турар. Бодунуң үзел-бодалдарын туржуп билири, негелделиг, улус-биле ажылдап билири, хөйге билдингири аңаа бо соңгулдаларга дузалаары чугаажок.

Соңгулдаларга чедир бир ай четпес хуусаа арткан. Ындыг төлээде, тодаргай шиитпир кылыры тоң чугула. «Кижиден кижи кончуг, киштен киш кара» деп тыва чон чугаалаар. Бистиң шын шилилгевистен хоорайывыстың ажыл-амыдыралы, байдалы хамааржыр чүве болганда, маңаа кончуг харысалгалыг, шыңгыы хамаарылгалыг болбас болзувусса хоржок. Бир эвес хоорайывыстың чагыргазынга буурадыкчы күштер саадапса, чүнүң-даа мурнунда бистиң боттарывыска аактыг болурун утпаалыңар. Владивостоктуң, Ленинск-Кузнецкиниң дуржулгазы кижилерге өөредиг болгач дээрзинге бүзүрексээрим-нээ хөлчок.

Артур ХЕРТЕК.

ВЯЧЕСЛАВ УШКАЛОВТУ ДЕТКИИР МЕН

Тыва радионуң эртенги дамчыдылгазынга Тыва Республиканың Дээди Хуралынга болгаш Кызыл хоорай чагыргазының даргазының албан-дужаалынга кандидаттарның соңгулда мурнунуң программаларының талазы-биле ийи-ийи минутаның кыска дамчыдылгаларын дыңнадым.

Аңаа республиканың бир дугаар эмнелгезиниң кезип эмнээр салбырының эргелекчизи Вячеслав Андреевич Ушкаловтуң кыска чугаазынга дыка таарзынып, арыг сеткилимден деткиир-дир мен. Чүге дээрге, мен Кызылдың Правый берег дээр суурунда дыка үр үеде чурттап келгеш, ол черниң экизин-даа, багын-даа көрүп келдим. Ол эмчи бир эвес хоорай чагыргазының даргазының албан-дужаалынче эрте бээр болза, бирги ээлчегде, бистиң суурувуска хоорайда ышкаш, чаа школаны болгаш эмнелге пунктузун ажыдар дээн чугаазынга дыка таарзындым. Бодум хөй ажы-төлдүң иезн кижи болгаш оларның өөредилгези, идик-хеви, аъш-чеми дээш черле чүнү кылбас дээр боор. Улгады берген уругларым хоорайның аңгы-аңгы школаларында өөренип турар болгаш чүгле автобустаар акша-төгерикке безин дыка берге-дир. Оон ыңай, мээн сүмем болза — бистиң суурувустуң кудумчуларынга дүнелерде доктаамал чырып турар чырык кончуг чугула.

Бистиң бо округувуста В. А. Ушкаловтан аңгыда, А. Кашин деп аныяк кижи база депшиттирген деп дыңнаан мен. Ол кижини чогум кымнар депшидип, деткип турарын черле билбес мен. Ооң дооскан эртемин, кандыг кижил дээрзин, кандыг ажыл кылып чораанын-даа черле билбес мен. Дыңнаарымга, радиога Ширшин дарга чүве чугаалааш, Тываның дугайында хоп-нүгүлдүг болгаш мөге чүүлдерни Москвада, харын-даа Жириновский дээр дээргиниң ажылдап турары Күрүне Думазында багай чүүлдерни ол Кашин дээр аныяк кижи чедирип турар дээпинге шуут кайгадым! Тывага чурттап, амыдырап, тыва черниң өстүрген хлевин, аъш-чемин чип, ажы-төлүн школага өөредип ап турганш-ла, Тыва дугайында черле бактаап херээ бар бе?! Херек кырында тыва чон өске сооктуг улусту үндүр-кииp сывыртавайн турар болгай. Жириновскийниң Тывага акша-төгерик болгаш өске-даа чүүлдер-биле дуза катпас дээр дугайында кончуг каржы чугаазын тыва чон черле дыка багай хөөп-биле дыңнаан боор дээрзинге идегеп олур мен. Ынчангаш мен бодум хуумда бистиң эмчивис Вячеслав Ушкалов дээш, ону хоорай чагыргазының даргазының албан-дужаалынга депшидери дээш, ооң аазаан чүүлдери херек кырында бүде бээр боор дээрзинге улуу-биле идегеп, ол дээш апрель 5-те болур соңгулдаларга бодумнуң үнүмнү бээр мен.

Ушкалов эмчи дээш бадылаашкыныңарны бээрин-ерже силерни кыйгырып тур мен, хүндүлүг соңгукчуларывыс болгаш чонум!

Ольга ХЕРТЕК.
Хөй уругларлыг ие.

ТЕС-ХЕМ КОЖУУННУҢ СОҢГУЛДА УЧАСТОКТАРЫНЫҢ ТОДАРАДЫЛГАЗЫ

ТАЙЫЛБЫР:
1. Соңгулда участогунуң ады болгаш дугаары.
2. Төвү.
3. Кызыгаары.
4. Телефону.

1. Самгалдай № 144 соңгулда участогу.
2. Спортчу зал.
3. Самагалтай суур, Туглуга, Терен-Өдээ, Бөрүлүг, «Сайлык» лагери.
4. 21-6-98.

Чыргаланды 145 соңгулда участогу.
Культура бажыңы
Белдир-Арыг суур, Хараалтей, Агар, Кызыл-Шат, Кара-Шат, Сайгын.
21-6-93.

Берт-Даг № 146 соңгулда участогу.
Культура бажыңы.
Берт-Даг суур, Тес уну, Хараалыг-Хем, Даг-Дөзү, Көжээ-Өдээ, Кара-Хавак.

Шуурмак № 147 соңгулда участогу.
Культура бажыңы.
Шуурмак суур, Куран.
21-4-72

Ү.-Шынаа № 148 соңгулда участогу.
Культура бажыңы.
Ү. Шынаа суур, Хол-Өөжү, Алакдаа, Хараалыг-Хем, Сарыг-Тал, Сарыг-Булун.
21-3-66.

О. Шынаа № 149 соңгулда участогу.
Культура бажыңы.
О. Шынаа суур, Деспен, Сарыг-Бел, Хоолу.
Рация.

Кызыл-Чыраа № 150 соңгулда участогу.
Культура бажыңы.
Ак-Эрик суур, Агар, Ипти-Хавак, Тес уну, «Шара-Суур» настаавазы.
21-2-59.

ШИЛИИРИ—СИЛЕРНИҢ ЭРГЕҢЕР

Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадынга кандидаттар

КЫЗЫЛ КОЖУУННУҢ КАА-ХЕМ № 19 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН

Валерий Көк-оолович МАНЫКАЙ

Валерий Көк-оолович Маныкай 1952 чылдың ноябрь 10-да Кызыл кожууннуң Кара-Хаак сумузунга малчын араттың өг-бүлезинге төрүттүнген, 1971 чылда Кызылдың 2 дугаар ортумак школазын дооскан. 1971—1974 чылдарда Шериг-далай флодунга шериг хүлээлгезин эрттирген. 1975 чылда Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунче өөренип киргеш, 1980 чылда зооинженер мергежилди чедип алган. 1980—1982 чылдарда Кызыл кожууннуң «Кара-Хаак» совхозка кол зоотехниктеп ажылдап турган. 1982 чылдың октябрь айда Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызының тускай айтыышкынын езугаар Тожу кожууннуң мал ажылын сайзырадыры-биле «Май 1» совхозка кол зоотехниктеп чоруткан, 1985 чылда «Тоора-Хем» совхозтуң директорунга томуйлаткаш, 1988 чылдың март айга чедир ажылдаан. 1988 чылдан 1993 чылга чедир «Тыва тудуг» акционерлиг ниитилелдиң 3 дугаар эргелелинге прорабтап, директорлар эвилелиниң даргазынга ажылдап турган. 1997 чылдың төнчүзүнден бо хүннерге чедир республиканың «Водоканал» бүдүрүлге ажыл-агыйында кол инженер болуп ажылдап турар.

Тожу кожуунга ажылдап чораан үелеринде кожуун болгаш суму Советтериниң депутадынга каш удаа соңгуттуруп чораан.

Өг-бүлелиг, ийи оолдуг.

Кыска программам

Рынок экономиказының шилчилгелиг үезинде мээң программам, ажыл-чорудулгам Тываның баштайгы Президентизиниң программазы-биле дүгжүп турар. Кожууннуң девискээрин сайзырадып хөгжүдер херекке бүгү конструктивтиг күштерни ажылдадырын чедип ап, политикага болгаш экономикага чогумчалыг байдалды, хамааты эптежилгени база хөй-нииити чөпшээрежилгезин чедип ап, ону быжыглаарынче угланыышкынныг ажылдаар мен. Сагыш-сеткилдиң чаагай чоруун чедип алыр сорулга-биле культурага, уран чүүлге болгаш эртем-билиге бүгү талазы-биле боттуг дузаны чедирер. Национал культураны, чаагай чаңчылдарны катап эгидер, шажын-чүдүлгени бодарадыр. Башкыларның, эмчилерниң база культура ажылдакчыларының акша-шалыңын үе-шаанда бээри дээш туржур мен. Оларның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын деткиир. Ажыл-ла хөй...

БАРЫЫН-ХЕМЧИКТИҢ № 15 СОҢГУЛДА ДЕВИСКЭЭРИНДЕН

Григорий Дюрбюевич САРЫГЛАР

1961 чылда Шекпээр суурга төрүттүнген. 1978 чылда ол-ла суурга онгу классты дооскаш, Красноярскиниң башкы институдунуң күш-культура салбырын 1983 чылда дооскан. Ол-ла чылын Кызылдың башкы училищезинге, 1987 чылда Тываның көдээ ажыл-агый институдунга күш-культураның улуг башкызы боор ажылдап турган. 1995 чылда Красноярскиниң башкы университединиң аспирантуразын дооскан. Чоокку үеде эртем ажылын камгалаарынга белеткенип турар.

Амгы үеде Тыва Республиканың Аныяктар бизнезин, сайгарлыкчы чоруун сайзырадыр болгаш ажылга хаара тудар күрүне комитединиң даргазының оралакчызы. Россия Федерациязының Президентизиниң чанында Күрүне албан-хаакчылар академиязының дыңнакчызы.

Г. Д. Сарыглар идепкейлиг амыдыралчы туруштуг, бедик мергежилдиг, реформатор үзел-чүткүлдүг политик, келир үеде улуг идегелди берип турар аныяк кадр. «Бистиң бажыңывыс — Россия» деп бүгү-россия шимчээшкининиң аныяктар салбырының политиктиг чөвүлелиниң кежигүнү. Россияның волейбол федерациязының кежигүнү, Россия чергелиг судья. Өг-бүлелиг, үш уругдарыгның адазы.

СОҢГУКЧУЛАРЫМГА

Мээң санап турарым-биле алырга, ТР-ниң Дээди Хуралы политикаже киржирин эвээжеткеш, хөй үе-шакты хоойлулар тургузарынче угланар болза эки. Мээң сорулгам — Дээди Хурал удур-дедир үскүлежиишкиннерниң органы эвес, а харын бүгү күштерни чаңгыс аай демнештирер орган болур ужурлуг. Мээң туружумнуң кол чүүлдери — пенсияларны, пособиелерни, шалың төлевирин үе-шаанда бээри. Кош-как болгаш орулгазы эвээш кижилерни камгалаары, бажың-балгат бүрүзүнге чылыг болгаш чырыкты доктаамал тургузары, кудумчуларга корум-чурумну болгаш айыыл чок чорукту тургузары, ажылдап шыдаар кижи бүрүзүн ажыл-биле хандырары.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ МОЛОДЕЖНЫЙ № 3 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН

Байр-оол Соянович НҮРЗАТ

Ол Россия Федерациязының коммунистиг партиязының Тывада организациязының бирги секретары, Россия Федерациязының Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң кежигүнү. Күрүне Думазында коммунистер фракциязының кежигүнү депутат С. А. Потаповтуң дузалакчызы боор турар.

РФ-тиң КП-зы Тыва Республикада эң улуг политиктиг шимчээшкин боор турар. Төп Комитет биле рескомнуң харылзаалары быжыг. Коммунистер «Народовластие» фракцияларның дузазы-биле Күрүне Думазынга Тыва Республикага хамаарыштыр бюджетти балылаан.

Коммунистерниң соңгулда программазы база платформазы хүннүң негелделеринге дүүштүр тургустунган.

РФ-тиң Коммунистиг партиязының аграр политика талазы-биле принциптери: көдээге янзы-бүрү хевирниң ажыл-агыйларын тургузары, көдээ ажыл-агыйның ажыглал черин садып-саарарын хорууру.

Национал политикага интернационалчы, улустарның деӊ эргелиг база бот-догуннаан чоруу. Биче буурай улустарның эргелерин камгалаары, ол ышкаш националдар аразында чөрүлдээлерни тывылдырбазы-биле политиктиг, экономиктиг программаларга база республиканың культура амыдыралынга орус чоннуң сонуургалдарын, негелделерин хүндүлеп көөрү.

Б. С. Нүрзат арат өг-бүлеге төрүттүнген, инженер-механик мергежилдиг. Новосибирскиниң партияның дээди школазын дооскан. Тываның көдээ ажыл-агый-биле холбаалыг ажылдарынга ажылдап чораан. СЭКП Тыва обкомунуң көдээ ажыл-агый эргелекчизиниң оралакчызынга, Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретарынга, Россия Федерациязының Антимонополия комитединиң Тывада салбырының килдис даргазынга, Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадынга партия даңзызы-биле солулгага 1994 чылда соңгуттуруп, экономика, саң-хөө-чээли политиказының комитет кежигүнүнге, 1997 чылда Дээди Хуралдың контроль комиссиязының даргазынга соңгуттуруп ажылдаан. Дээди Хуралдың ажылынга үлүг-хуузун киирип, үре-түңнелдиг ажылдаан.

Бир эвес мээң кандидатурам дээш үнүнер берилтер болзуңарза, силерге ажык-дузалыымны, мени соңгаан кижилерниң мурнунга хоойлу езугаар төлептиг ажылдап шыдаар байдалдарымны көргүзер мен.

ЧАДААНАНЫҢ СОҢГУ № 17 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН

Сыкырбан Ырышевич МОНГУШ

1940 чылда Баян-Талага төрүттүнген. Кызылдың башкы институдун болгаш Новосибирскиде партияның дээди школазын дооскан. 1962-66 чылдарда башкылап база школа директорлап чораан. 1966 чылдан 1995 чылга чедир комсомол, партия, совет органнарынга ажылдап чораан. 1996 чылдан бээр Дээди Хуралдың депутады. «Бистиң бажыңывыс — Россия» деп ниитилел-политиктиг шимчээшкинниң бөлүүнүң кежигүнү. Үш хоойлуларның төлевилелин ажылдап кылган. Олар шуптузу хүлээп алдынган.

Ам соңгудар Дээди Хурал даараазында айтырыгларны шиитпирлээринче кол кичээнгейни угландырар ужурлуг деп санап турар:

1. Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың Конституцияларында карышкак чүүлдерни чогууру-биле таарыштырары (бистиң Үндезин Хоойлувуста быжыглаан «Тыва Республика...» чонунуң референдумун езугаар бот-башкарныр эргелиг болгаш Россия Федерациязының составындан үнер эргелиг», «Тыва Республиканың Девискээринге черге хуу өнчүнү чөпшээревес» дээн чүүлдеринден аңгыларын).
2. Тыва Республиканың Конституция судун, сумуларга болгаш суурларга төлээлекчилер Хуралдарын тургузары.
3. Өнчүнүң хевиринден хамаарылга чокка бүдүрүкчүлерниң ажылдаарынга, продукциязын сайгарарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары.
4. Күрүне аппарадын кызырары.
5. Хоойлуларның күүселдезин хандырарынче угланган ажылды күштелдирери.
6. Инвалидтер, пенсионерлер, назы четпээннер хоойлуларда көрдүнген чиңгелделерни алган турары.
7. Чединмес кижилерге адрестиг дузаны көргүзери.
8. Кем-херек үүлгедир, оорлаар чоруктарны чавырылдырары.
9. Политиктиг болгаш экономиктиг чаартылгаларны улам ханыладырынче угланган хоойлуларны хүлээп албышаан, чоннуң амыдыралының деңнелин бедидерин эң чугула сорулга деп санаар.

КЫЗЫЛДЫҢ АВТОДОРОЖНЫЙ № 9 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН

Чылбаа Хелеевич ООРЖАК

Кижилерниң ажыл-амыдыралы, кадыы, келир үези экологтуг байдалдан хамааржырын кижи бүрүзү билип турар апарган.

Бистиң каас-байлак бойдустуг Тывавыста экологтуг байдал база нарын. Мен хөй чылдарда, ооң иштинде бойдус камгалалынга ажылдап келгеш, бойдустуң янзы-бүрү байлактарының (үрелип), ооң курлавырларын шын эвес ажыглап турарын көргеш, экологтуг бойдус камгалалының ажыл-чорудулгазы түр үениң эвес, а хөй үе, күш, угаан-бодал негеттинер ажыл деп билип турар мен. Соңгукчулар меңээ идегеп, Дээди Хуралга боттарының төлээзи кылдыр соңгуп каксза, бодумнуң чыгдынган арга-дуржулгамны, билиимни бойдус камгалалын күштелдиреринге, экологтуг эрге-хоойлуларны ажылдап кылырынга, ооң күүселдезин боттандырарынче углаар мен.

Дээди Хурал эрге-хоойлужудулгалар үндүрер орган болганда, ооң эргелери улуг турар ужурлуг. Республиканың күүсекчи саң-хөө, ажыл-агый органнарының ажыл-чорудулгазын контроль-хыналдага тургузар, Дээди Хуралдың административтиг болгаш өске-даа торгаалдарлыг хоойлужудулгалар хүлээп алыр эргелерин калбартыры чугула. Эң ылаңгыя республикада кем-херек үүлгедиглери көвүдеп, янзы-бүрү аарыглар нептереп турар үеде тус черниң байдалынга хамаарыштыр федеративтиг принциптерни удуртулта болдуруп, бодувустуң хоойлуларывысты, дүрүмнеривисти, саавырларывысты күштелдирери чугула. Парламентиге чыл санында саң-хөө, бюджетти бадылап турда, ажыл-агый планнарын күүседиринге кол кичээнгейни салыры чугула деп бодаар мен. Республикада экономиктиг, социал, экологтуг айтырыгларны шиитпирлээринче федералдыг органнар-биле республиканың Чазаа кады ажылдажылгазының кереэ-дугуржулгазын чарарын дүргедедири негеттинип турар.

Мен кандыг-даа партияларда, шимчээшкиннерде бактаавайн турар мен, назыхар дөгүй берген. Ындыг болганда, мен ышкаш назыхарлыг, арга-дуржулгазы улуг база кандыг-даа партияларда, аныяк-даа болза бактаавайн турар депутаттарның бөлүүн (фракциязын) тургузуп, чаа Парламентиниң ажыл-чорудулгазынга чоннуң хереэ дээш фракцияның өмүнээзинден идепкейлиг ажылдаарын соңгукчуларга бүзүреттим.

БАЙ-ХААКТЫҢ № 25 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН

Иван Иванович МАЗУРИК

РЛДП-ниң кежигүнү эвес-даа болза, Тыва республика организациязындан депшиттирген.

Ооң депшилгезин кылган чылдагааны — ооң улуг авторитеди, ылаңгыя Таңды кожуунда ат-алдары бедик. Ат-алдарны ол бүгү назынында ажылдап, чурттап чораан чедип алган.

Иван Иванович 1953 чылдың март 21-де Кемерово областың Осинники хоорайга төрүттүнген. Күш-ажылчы болгаш кызымак ажылчын өг-бүлеге 10 классты дооскан соонда, чүдүрүкчүлеп ажылдаан, оон Байконур космодромунга шериг хүлээлгезин эрттирип, салбыр командиринге чораан. Шериг соонда, бызаңчы-бетонщиктеп ажылдаан. 1975-1980 чылдарда Кемеровода күрүнениң медицина институдунга өөренген. Дооскаш, Тывага ажылдаарын боду шилип алгаш, ам бисте 18 чыл болуп, Таңды кожууннуң санэпидхайгаарал төвүнүң кол эмчизинде ажылдап турар.

Өг-бүлелиг, ийи оолдут. Улуу кызыгаар шеринде албан-хүлээлгезин эрттирип турар, бичиизи — школачы.

Мындыг кыска биография дээрге-ле, российжилерниң шынарлыг талазы, быжыг туруштуу болгаш бодунга бүзүрели.

Иван Ивановичиниң кончуг шын санап турары — Россия-даа, Тыва-даа чоорту хөгжүүр ужурлуг. Чүгле хүн бүрү туруш чок ажылдаары чугула. Хоозун чүүлдү кым-даа кылып болур, а хөй кижиниң аразындан дээрелерни дилээри амыр эвес. Иван Иванович ажылдап келген үелеринде өске кижилерниң чадап каан чүүлдерин доктаамал эчизинге чедирер турган.

Дээди Хуралче база дидим кирип турары бо. Эпидемиолог кижи ол политиктиг чумадан чүге коргар боор.

Шак мындыг дидим болгаш бодунга бүзүрелдиг кижи дээш Таңды кожууннуң чурттакчылары үнүн бээр-даа апаар.

КЫЗЫЛДЫҢ МОСКОВСКИЙ № 11 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН

Раиса Борисовна КҮЖҮГЕТ

Депутат дээрге республиканың дээди хоойлужудулга органында чүнүң-даа мурнунда бодунуң соңгукчуларының төлээлекчизи деп медереп билбишаан, бодумнуң келир үеде парламент ажыл-чорудулгамның кол-кол угланыышкыннары кылдыр тодарадырым болза:

Экономиктиг ажыл-чорудулгага: Тыва Республиканың хоойлуларын ажылдап кылырынга база хүлээп алырынга киришпишаан, оларның саң-хөө талазы-биле албан хандыртынганынга хамаарыштыр шыңгыы, принципиалдыг туруштуг болур. Чаңгыс-даа хоойлужудулга актызы, бир эвес аңаа саң-хөө баазазы көрдүнмээн болза, хүлээп алдынмас ужурлуг. Оон аңгыда кайы-бир хоойлуга көрдүнүп каан саң-хөө акша-хөреңгилери өске сорулгаларга ажыглаттынмаан болурун чедип алырынче чүткүдер мен.

ТР-ниң Дээди Хуралынга ажылымның баштайгы боттуг базымнарының бирээзи кылдыр республика хоойлуларының федералдыг хоойлуларга дүгжүрүнүң талазы-биле чогуур хемчеглерни дарый алыры деп санаар мен.

Ортумак эртемни халас чедип алырының принцивин арттырарын хоойлу езугаар хандырар болгаш өөрениир тударларның колдуу өскүстер, ада-иезиниң хайгааралы чок артканнар, кошкак хандырылгалыг өг-бүлелерден уруглар боор турар ортумак тускай өөредилге черлерин кызыгаарлаарын азы хаарын болдурбас.

Күш-ажыл дугайында хоойлулар кодекизинге ажыл берикчизиниң ажыл төлевирин чогуур үезинде төлевээни дээш харысалгазының дугайында чүүлдү киирерин чедип алыр.

Соңгулда округунга ажыл: № 5 школаның эге класстар өөренир корпузунуң тудуун уламчылаарын болгаш доозарын чедип алыр, а ол ышкаш өөреникчилер санының өзүлдезин барымдаалап, округтуң девискээринге чоокку келир үеде чаа школаның тудуун эгелээрин көөр.

Округ девискээринге чурттаалгазы өске-даа оран-бажыңны эде дериириниң болгаш дериг-херекселдер-биле четчелээриниң күсели-биле эмчи хандырылгазының пунктузун ажыдар.

Политиктиг ажыл-чорудулгага: Бодумнуң дорт база идепкейлиг киржилгем-биле тыва ниитилелдиң езулуг демократчыдылгазынга салдар чедирер мен. Кымдан-даа үнүп турары хамаан чокка республикага авторитарлыг эрге-чагыргаже чүткүлдү болдурбас.

Республикада националдар аразында эп-чөптүг чорукту, ниитилел-политиктиг быжыг туруштуг байдалды моон-даа соңгаар кадагалап арттырарынга болгаш быжыглаарынга салдар чедирер.

Программаның үстүнде айыттынган бүгү пунктуларын бистиң округувустуң соңгукчуларын төлээлээн бүгү деңнелдиң депутаттары-биле сырый харылзаалыг боттандырар.

ЧЕДИ-ХӨЛДҮҢ № 31 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН

Анна Шулууевна ЧЫМЫЫЖЫК

Мени Дээди Хуралдың депутадының кандидадынга депшидип турар чонумнуң идегелин шынзыдып, дараазында айтырыгларны шиитпирлээр сорулгалыг мен:

1. Үениң негелдезинге дүүштүр рынок байдалын улам ханы өөренип, беримчелиг байлак Чеди-Хөл кожуун шаа барып, быжыг экономикалыг боорунуң магадылалын тургусчуп, Чазактың, кожуун чагыргазының кылып чорудуп турар ажылын деткиир мен.
2. Көдээ ажыл-агыйның хоозураашкынын чавырылдырарынче, чоннуң амыдыралын экижидеринче угланган база ажыл чок чорукту эвээжедир, кижилерниң социал байдалын чедимчелиг шиитпирлээриниң бар-ла аргаларын көрүп, соңгукчуларның дилег-айтырыын чедимчелиг шиитпирлээринче кичээнгейни угландырар мен.
3. Хову-Аксының кобальт комбинадының талазы-биле Чазактың ап турар хемчеглериниң күүселдезиниң хайгааралын чорударынга киржир мен. Бүдүрүлгелерниң хөгжүлдезинге идиг бээр хоойлуларны ажылдаарын чугула айтырыг деп санап турар мен.
4. Башкы кижи болганымда, улус өөредилгезиниң дугайында хоойлуларның күүселдезин чедип алырын кызар мен.

Көдээ болгаш район Совединиң депутадынга депшидип, хереэженнер ортузунга, хөй-нииити ажылынга дуржулгамга даянгаш, салдынган сорулгаларымны күүседип шыдаптар боор мен деп чүвеге бүзүрелим улуг.

КЫЗЫЛДЫҢ МОСКОВСКИЙ № 11 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН

Наталья Тимофеевна ГВОЗДАК

Өскеп-төрээн чуртум — Тыва. Ооң салым-чолу биле мээң салым-чолум тудуш. Бодум радиожурналист мен. Ачам Т. В. Сермавкин бүгү назынының иштинде журналистеп чораан. Бо профессияны мээң уруум Юля база уламчылаан — ол Иркутск университединиң журналистика факультедин дооскан. Мээң уруум каяа-даа чораш, Тываның дугайында шын сөстерни бижиир дээрзинге бүзүрээр мен.

Мээң аалым ишти чок апарган. Мени болгаш мээң ийи оглумну сөөлгү берге беш чылда мээң коллективим сагыш-сеткил талазы-биле деткип келген. Мээң тыва чонум чаагай сеткилдиг болгаш негелделиг улус дээрзин дорту-биле чугаалаар эрге менде бар. Меге чүвени ол ырактан-на эскерип каар. Сараалыг кижилерни чагырга эрттирбес дээрзин ыяк билир.

Журналист кижи хөйнү көрүп чоруур. Улус-биле чугаалажып, оларның сагыш-хөөнүн, тура-соруун, күзел-чүткүлүн доктаамал сонуургай бээр. Бергелер хөй. Чазыглар база тургулаан. Ол дугайын Тываның Чазаа чугаалавайн барбаан.

Депутаттың сорулгазы мындыг деп бодаар мен: күүсекчи эрге-чагырга-биле кады ажылдап, мурнунда хүлээп алдынган хоойлуларны боттандырарынга болгаш чаа хоойлуларны чогаадырынга идепкейлиг киржири. Чайырлап каан чараш сөстер аазаар кижилерниң ажыы биче. Аксы-биле аал көжүрер, дылы-биле дыт ужурар ааспырактар бисте эвээш эвес бар. Биске боттуг ажыл-херектиң кижилери херек. Бүгү күштү кадып, демниг туржуп, ажыл-иживисти шуудадып, амыдырал-чурттаалгавысты экижидип, Тывавыстың, Россияның келир үези дээш карак кызыл туржур апаар бис.

КЫЗЫЛДЫҢ № 5 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН

Зоя Георгиевна ТОПОЛЬ

А. Ю. Кашинниң даңзызы-биле бадылаашкынга киржир РЛДП-ниң кежигүнү эвес.

Зоя Георгиевна Каа-Хем кожууннуң Бельбей сумузунга бөдүүн арат өг-бүлеге төрүттүнген. Ортумак школаны доосткаш, № 1 орук-тудуг эргелелинге техник-диспетчерлеп ажылдаан. Ажылдавышаан, автоорук техникумун дооскан. 1992 чылдан бээр Каа-Хем хөмүр-даш разрезинге баштайында мастерлеп, ам профком даргалап ажылдап турар.

Ашактыг, ийи ажы-төлдүг. Чаа фракцияның профэвилел лидери болгаш, Зоя Георгиевна ажыл-ишчи кижилерниң хереэ дээш туржуп чоруур. Чаныш-сыныш чок чоруу, кандыг-бир ажыл-херекке кыптыгыышкын-биле бердинери, кижилер-биле чугаалажып билири, ажылчыннарга хамаарыштыр хүлээлгелерин долузу-биле күүсетсин дээш администрация-биле могаг чок демисели — бо бүгү аңаа коллектив кежигүннериниң хүндүткелин чаалап алыр арганы берген. Кызыг-кыйыг, удурланыышкыннарга дүжүп бербейн, хоойлу күүселдези, акша-шалың, кижилер дээш сагыш човаашкын — бо айтырыгларны шиитпирлежир дээш, төнчүзүнге чедир туржур сорулгалыг. Чамдык политиктиг айтырыгларга компромисс (чөпшээрежип дугуржуру) турбас деп санап турар. Чүнү-даа өршээптер чорук Россияны болгаш Тываны тамының кыдыында чедирип келген.

Мындыг амыдыралчы туруштуг кижи соңгукчуларның деткимчезин албас арга чок.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ЧЕХОВ № 8 СОҢГУЛДА ОКРУГУНДАН

Наталья Степановна ГЕРМАНОВА

Хүндүлүг соңгукчулар! Силерден соңгулдаларга мени деткиирин дилеп тур мен. 12 чыл дургузунда директорнуң өөредилге талазы-биле оралакчызы боор ажылдаан болгаш улус өөредилгезиниң, аныяктар болгаш элээдилерниң, хоорай чурттакчыларының бергелерин билир мен. Бодумнуң программамны тургузуп турган, ол бүгү чүүлдерни кичээнгейге алган мен.

Бистиң республиканың чонунуң чурттаалгазының куду деңнелин, өөредилге, школа назыны четпээн уруглар черлериниң, эмнелгелерниң төлевирлиг дуза чедирилгезиниң хевирлеринге доктаамал өртекти тургузар. Ол талазы-биле доктаалды ажылдап кылгаш, хоойлу деңнелинче кедүрери.

Өөредилге, методиктиг дуза база чечен чогаал номнарын национал дылга үндүрерин чедип алыры.

Улус өөредилгезиниң акша-хөреңги-биле быжыг хандырылгазын чедип алыры.

Көдээ суурларның амгы үеде хоозуралы, чурттакчы чоннуң хөй кезии хоорайның ажыл-агый черлеринге ажылдаарда профессионалдыг белеткел чогу күрүне удуртукчуларының эң кол кичээнгейи, дүвүрелин оттурар ужурлуг.

Ынчангаш кожуунга чонну хаара тудуп, суурларны хөгжүдери-биле аңаа немелде ажыл-агый черлерин ажыдарын чедип алыр.

Хоорай школаларында өөреникчилерниң саны көвүдеп турары-биле куруглап турар албан черлериниң бажыңнарын школа кылдыр эде тургузар.

Чехов соңгулда округунуң чурттакчы чонунга, хоорай лицейиниң өөреникчилеринге спорт болгаш тренажер залдарын немей тудар чөпшээрелди чедип алыры.

Республиканың чурттакчы чонунга кадыкшылды, тайбыңны, аас-кежикти күзедим.